

ЗЕМЛІ УКРАЇНИ і проблеми обліку використання ЛІСОВИХ ЗЕМЕЛЬ І ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ

УДК 332.1; 332.3; 631.6; 630.61

Орест ФУРДИЧКО,академік НААН України,
доктор економічних наук, професор, директор
Інституту агроекології і природокористування НААН**Андрій БОБКО,**кандидат сільськогосподарських наук,
провідний науковий співробітник Інституту
агроекології і природокористування (ІАП) НААН

Загальні відомості

Проблема тісно стосується здійснення земельної реформи в Україні, зокрема, земель лісогосподарського призначення (ЗЛГП), розповсюдження яких у межах України посідає друге місце (близько 10 млн га) після земель сільськогосподарського призначення (більше 42 млн га) та формування земельного кадастру України. Як зазначає Голова Держземагентства України Сергій Тимченко, «побудова системи державного земельного кадастру є основою завершення земельної реформи» [1] і вона охоплює не тільки сільськогосподарські землі. Адже сучасне лісівництво в Україні є галуззю рослинництва, а лісові землі та їх використання мало б стати «сферою успішного державного бізнесу для надання на комерційних засадах відповідних послуг фізичним та юридичним особам» [1] щодо користування землями лісогосподарського призначення. Але цього не можна досягти без належного вдоскона-

лення системи класифікації земельних ресурсів України. З 2010 року в Україні за наказом Держкомзему введена Класифікація видів цільового призначення земель [2], у якій наведено визначення також земель лісогосподарського призначення. На жаль, без розуміння різниці між класифікацією видів економічної діяльності суб'єктів-землекористувачів та класифікацією земельних ресурсів за їх еколого-економічним змістом.

Саме частина, що стосується класифікації лісових та інших лісистих земель, у Державній класифікації з кількісного їх обліку була і залишається Ахіллесовою п'ятою землеустрою. Наш намір — довести та сформулювати необхідні заходи, здійснення яких має посприяти суттєвому поліпшенню обліку лісових земель та розумінню терміна «ліс» як екосистеми у межах земельних ресурсів, об'єктів агролісомеліоративного призначення на сільськогосподарських угіддях, які підвладні органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Зміст проблеми та її обґрунтування

У заголовку ми винесли «проблеми обліку лісів», хоча за змістом має бути «проблеми обліку лісових земель», бо цілком зрозуміло, що Земельний фонд стосується земельних угідь, а не лісів. На жаль, ця проблема набагато глибша, ніж це можна уявити за побіжного розгляду. Ми пишемо про облік лісів тому, що у складі Земельного фонду України за чинними нормативно-правовими актами (НПА) встановлено облікову категорію землекористування «Ліси та інші лісовкриті площі» (ЛІЛВП), які на 1 січня 2012 року становлять 10611,3 тис. га [3]. Як бачимо, об'єктом обліку є нібито ЛІЛВП, а не земельні угіддя, хоча реально мова йде про земельні угіддя, точніше саме про лісові землі, у межах яких шляхом цілеспрямованого господарювання створюються лісові екосистеми та механізми вилучення товарної деревини (лісокористування), інші споживчі вартості, послуги та функції. За енциклопедичними визначеннями, для здійснення лісівництва з метою «одержання деревини... і використання його з захисними, водорегулюючими, лікувально-оздоровчими, естетичними та іншими цілями» шляхом створення лісових екосистем. Тому зупинимося глибше стосовно терміна «лісові землі».

Не виключено, опоненти стануть апелювати, що **облікова** категорія земельних ресурсів ЛІЛВП *адаптована* до облікових категорій землекористування, встановлених Стандартною статистичною класифікацією землекористування ЄЕК ООН і є **чинною** в країнах ЄС (далі — європейська Класифікація). Вона справді визначена чинною Інструкцією із заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель, розробленою ще Держкомземом України (1998 рік). Що ж до адаптації її до європейської Класифікації, то цього беззаперечно стверджувати не можна.

Так, у згаданій європейській Класифікації встановлено термін «Forest and other wooded land» [4], який винахідливі підприємці переклали спочатку російською, а потім українською мовами як «Ліси та інші лісовкриті площі». Останнє не відповідає ні змісту терміна «землекористування», ні вимогам філологічного перекладу. Щоб переконатися в цьому, достатньо провести найпростіший аналіз.

Згадана європейська Класифікація встановлює 7 облікових категорій **земельних** ресурсів за еколого-економічним складом і, звичайно, на першому місці — «Сільськогосподарські землі», на другому «Лісові та інші лісисті землі», тобто з урахуванням їх розповсюдження, у такому порядку:

1. Сільськогосподарські землі.
2. **Ліси та інші лісисті землі** (переклад — «Ліси та інші лісовкриті площі» — не є коректним).
3. Забудовані землі.
4. Відкриті заболочені землі.
5. Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом.
6. Відкриті землі без рослинного покриву або с незначним рослинним покривом.
7. Води.

Зауважимо, що наведений поділ — лише еколого-економічний, екосистемний опис. Практично, тільки опис земельних ресурсів — без зв'язку з видами економічної діяльності землекористувачів. Для останнього потрібне дуалістичне відображення інформаційних даних відповідного обліку в межах національного законодавства.

Повернемося до хибного «Ліси та інші лісовкриті площі». Англійською мовою — це нібито «Forest and other wooded land». Але це не так. Насправді, переклад зроблено без кваліфікованого граматичного аналізу та економічного змісту об'єктів обліку. Навіть не будучи філологами, вимушені заперечити його. По-перше, у Класифікації слово «Forest» вжито в однині та

означає «ліс», а не «ліси». По-друге, словосполучення «Forest land» має перекладатися як «лісові землі», а «Other wooded land» — «інші лісисті землі». До того ж, англійське «land» не має перекладу на українську — як «площа». Цілком зрозуміло, що за лінгвістичними правилами зазначений термін на українську слід перекласти як «Лісові та інші лісисті землі». Саме така назва облікової категорії земельних угідь (*не виду економічної діяльності*), які за розповсюдженням в Україні й у світі посідають друге місце після земель сільськогосподарського призначення, буде відповідати граматичним нормам, а також еколого-економічним і логічним вимогам у системі землеустрою в Україні та відповідати європейській Класифікації.

З наведеного також незаперечно виходить необхідність визначення складових частин наведеної облікової категорії ЛІЛВП, у т. ч. термінів «лісові землі», а також «інші лісисті землі». За більш ніж 20 років незалежності держави, наука цим питанням не приділяла належної уваги, а практика сповідувала свій підприємницький інтерес. Справжнє зрушення в українському законодавстві у цьому питанні було зроблено у 2006 році, коли у складі облікових категорій земельних ресурсів за цільовим призначенням до Земельного кодексу України були внесені зміни: замість знеособленого «землі лісового фонду» була внесена облікова категорія «землі лісогосподарського призначення». Це вперше на теренах пострадянських країн було встановлено цю облікову категорію земельних ресурсів як об'єкт економічних відносин і господарювання в умовах ринкової економіки, замість належності їх до «земель лісового фонду», чогось непідконтрольного органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Прикро, але подальшого поглиблення щодо землекористування у складі НПА так і не відбулося, не зважаючи на відповідні доручення органам державної виконавчої

влади з цього питання. Виходить, «що експлуатація земельних угідь для здійснення лісівництва ніби перемістилася за межі наукових досліджень галузевої науки. Об'єктом господарювання останньої стають не земельні, а лісові ресурси» [5]. Підтвердженням останньому є перейменування колишнього Державного комітету лісового господарства в Державне агентство лісових ресурсів України. Тому необхідно заглибитися також у питання визначення об'єктів еколого-економічних інтересів і обліку землі.

Термін і об'єкт спостереження — ІНШІ ЛІСИСТІ ЗЕМЛІ

Ні Лісовий кодекс, ні інші національні НПА визначення цього терміна не наводять. За Інструкцією з кількісного обліку земель [7] облікова категорія «Ліси та інші лісовкриті площі» розглядається сумісно (ДЗК, табл. 30, графа 21), мов би це гомогенна структура, тобто має одні й ті ж властивості. До того ж в Інструкції з кількісного обліку земель опис цієї графі містить зовсім неправомірне уточнення: «Ліси та інші лісовкриті площі, які розміщені на землях інших категорій, **включати до цієї статті**». До речі, це відверто суперечить європейській Класифікації землекористування, за якою до зазначеної категорії обліку не входить земля, що «в основному використовується для ведення сільського господарства».

Водночас, у тій же Інструкції визначається, що «дані про сільськогосподарські угіддя в лісах та інших лісовкритих площах включати до граф 4 – 13», тобто до складу сільськогосподарських земель, що зазвичай не є адекватним щодо їх змісту й економічному призначенню.

Усе викладене відноситься лише до першого рівня європейської Класифікації землекористування, облікові категорії якої узгоджуються з європейською Класифікацією, за винятком «Ліси та інші залісені землі». Інше становище — для облікових категорій і підкатегорій нижнього рівня, зокрема, з поділом «Інші лісовкриті площі». Приведемо фраг-

Термін і об'єкт спостереження — ЛІСИ

Отже, терміни «ліси» та «інші лісисті землі» (помилкове — «інші лісовкриті площі») в Україні досі залишаються належно не визначеними. У Лісовому кодексі, що правда, наведено зміст терміну «ліс»: «Ліс — тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище» [6]. Не вдаючись до скрупульозного аналізу, відмітимо лише, що таке визначення не є коректним. Більше підходить до опису лісової екосистеми, лісового біогеоценозу. Не відповідає європейській Класифікації, за якою ліс — це «земля (land with tree cover... дослівно — «землі з лісовим покривом»), вкрита деревною рослинністю більше 10% і з площею більше 0,5 га, чи призначена для цих цілей.

До того ж нагадаємо, що в українському законодавстві встановлено: «До лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, *площею не менше 0,1 гектара*» [6]. Отже, спостерігаємо не

тільки відхід від європейського «land with tree cover» на користь пострадянського «лісового фонду», але ще й до свого «винаходу» — мінімальної площі ділянки «0,1 га» замість «0,5 га». Адже не тільки для менеджерів землеустрою і лісової справи, але й для пересічних громадян зрозуміло, що ділянка землі з деревною рослинністю розміром близько 30 м х 35 м не може бути об'єктом господарювання для здійснення раціонального економічного землекористування. Тим більше, якщо вона розміщена серед інших земельних угідь іншого економічного призначення, які перебувають у власності чи постійному користуванні суб'єктів господарювання інших видів підприємницької діяльності, або, до того ж у межах сільськогосподарських угідь.

Таблиця 1¹

НАВЯНІСТЬ ЛІСІВ ТА ІНШИХ ЛІСОВКРИТИХ ПЛОЩ станом на 01.01.2010 р. (фрагмент)

Регіони	Загальна площа земель (суші), тис. га	Ліси та інші лісовкриті площі (ЛІЛВП), тис. га							
		всього	вкриті лісовою рослинністю (ЛР)	всього	у тому числі:				
					з них:				
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
В Україні	57931,6	10591,9	8255,7	2336,2	447,3	972,4	402,7	198,9	314,9

¹ За Державним земельним кадастром на 1 січня 2010 р. — таблиця № 30.

мент такого обліку з ДЗК України вказаної підкатегорії (табл. 1).

Легко помітити, що поділ підкатегорії «інші лісовкриті площі» на облікові категорії їх нижчого рівня є просто «художнім творінням» відповідних розробників та виконавців. Це вже не ігнорування певних логічних, технічних норм і правил щодо обліку земельних ресурсів, а повне нерозуміння змісту землекористування і землеустрою. Зрозуміло, в європейській Класифікації зазначеного поділу нижчого рівня немає, бо вони мають внутрігосподарський, регіональний зміст, і їх деталізація залежить від операційної діяльності та прийняття рішень на рівні суб'єктів господарювання і територіальних органів влади. Не на державному і тим більше — не на міжнародному рівнях. До того ж облікові підкатегорії «полезахисні лісосмуги», «інші захисні насадження» і «чагарники» заслуговують особливої уваги і на них ми зупинимося трохи нижче, оскільки є об'єктами меліоративного призначення.

Насамперед, визначимо, що таке ліси, їх площа і динаміка внутрігосподарського поділу в Україні. У наведеному фрагменті, як видно, є показник землі, «вкриті лісовою рослинністю (ЛР)». Такого показника у європейській Класифікації немає, бо це лише частка, хоча і явно домінуюча, у складі облікової категорії «лісові землі», вона ж — «ліси». З урахуванням екологічного призначення — лісові екосистеми. Візьмемо до уваги, що лісові землі, надані суб'єктам господарювання на праві власності, постійного користування чи оренди, постійно

перебувають у стані змін як унаслідок цілеспрямованого господарювання, так і стихійних явищ, і за внутрігосподарським обліком поділяються на кілька облікових категорій нижчого рівня (табл. 2).

Це, так би мовити, природний стан організованого здійснення лісівництва на основі матеріалів лісовпорядкування у межах юридично закріпленого землекористування, тобто лісових земель. І наведені облікові категорії за внутрігосподарським поділом лісових земель, у побутовій мові — ліси.

За наведеними даними (табл. 2) стає цілком зрозуміло, що ліс, як розуміє цей термін більшість громадян і встановлює європейська Класифікація, — це лісові землі, що вкриті лісовою рослинністю чи призначені для цих цілей. Ліс не є однотипним об'єктом господарювання. За своїм складом він, як лісова екосистема, постійно перебуває у процесі змін, які відбуваються у стані природного росту лісових насаджень, а також унаслідок діяльності людини чи природних стихійних явищ. Але визначальним є вироблений упродовж вікового досвіду напрям їх соціально-економічного призначення та юридичне закріплення прав на користування земельними угіддями. І в такому вигляді наведений розподіл буде мати певне значення не тільки для місцевих органів влади і суб'єктів господарювання, але й для громадськості. Отже, облікова категорія «ліси» для обліку земельних угідь є лісові землі. Та тільки за наявності юридичного надання відповідних земельних угідь органами влади.

Об'єкти еколого-стабілізуючого призначення

Ми зазначали вище, що питання облікових підкатегорій «полезахисні лісосмуги», «інші захисні насадження» і «чагарники» заслуговують на особливу увагу. Мова йде про об'єкти, які перелічені в графах 4-9 таблиці 1. Але вони ніякого відношення до облікової категорії ЛЛВЛП не мають, бо функціонально призначені для здійснення захисних функцій у межах сільськогосподарських угідь. Тому згідно з тією ж європейською Класифікацією, вони не включаються до облікової категорії «Ліси та інші лісисті землі». Побічно зауважимо також, що у межах облікової категорії «ліси» не може бути й мови про створення «полезахисних лісових смуг», «захисних насаджень» і, особливо, чагарників. Адже всі ліси, точніше, — лісові екосистеми, виконують, — незалежно від проголошення цього менеджерами, — захисні, лікувально-оздоровчі, природозахисні та інші функції за біологічними і фізіологічними своїми властивостями.

А як же бути з ними, коли в Україні у другій половині минулого століття вони створювалися щорічно тисячами і десятками тисяч гектарів на землях сільськогосподарського призначення? Дуже просто: у межах сільськогосподарських угідь у складі відповідних підкатегорій виділяти облікові категорії нижчого рівня, тобто ті ж таки «полезахисні лісові смуги», «захисні насадження», «чагарники». Так наприклад, графа 4 «всього

Таблиця 2

РОЗПОДІЛ ЛІСОВИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ ЗЛГП ЗА ОБЛІКОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ, ЇХ ДИНАМІКА У ПРОЦЕСІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Регіон, орган господарського управління	Загальна площа землекористування, тис. га	Лісові землі = Ліси								разом лісових земель	
		вкриті ЛР		незімкнені лісові криті	лісові розсадники, плантації	тимчасово не вкриті ЛР					
		разом	у т. ч. штучні			рідколісся	згарища, загиблі насадження	зруби	галявини, пустирі		лісові шляхи, просіки, п/п розриви
Держлісагентство України	7049,3	6081,4	3087,5	146,4	17,6	0,9	8,5	70,2	70,8	91,4	6487,2
%	100										92,0

ВИСНОВКИ

сільськогосподарських угідь» має отримати відповідні підкатегорії (табл. 3). Адже ці землі, в основному, використовуються для ведення сільського господарства і створення в їх межах об'єктів еколого-стабілізуючого призначення. Останнє є надзвичайно важливим як з економічного обґрунтування, так і, головне, з екологічних міркувань і виконання розроблених наукою численних природоохоронних норм і правил, формування агроєкосистем.

Легко зрозуміти, площа відповідних об'єктів у межах сільськогосподарських угідь має кількісні виміри, та для органів влади і заклопотаної екологічними проблемами громадськості надає можливість відповідних вимірів і агро-екологічних оцінок (табл. 3). Наразі нам не відомо достовірно, чи відносяться, наприклад, зазначені «захисні насадження» власне до сільськогосподарських угідь, те ж стосується об'єкту обліку «чагарники». Можливо, вони — витвір невсипущих підприємців, або свідчення безгосподарності землекористувачів...

Проте нам достеменно відомо, що в Україні немає облікової категорії земельних ресурсів «Інші лісисті землі», як їх немає за офіційною інформацією ФАО ООН в земельному обліку Польщі, Словенії, Угорщини². Адже в Україні немає ні африканських саван, ні малорослої тундрової рослинності тощо. Тим більше, у межах землекористування суб'єктів лісгосподарського та сільськогосподарського виробництва.

1. Насамперед робимо висновок про невідповідність перекладу облікової категорії землекористування з англійської «Forest and other wooded land» на українську як «Ліси та інші лісовкриті площі», що змінює зміст об'єктів обліку і регулювання еколого-економічних відносин між власником природного ресурсу «земля» і землекористувачами у галузі лісівництва, перекладає його на «ліс» замість землі.
2. Облікова категорія «Ліси та інші лісовкриті площі» (правильно — «Лісові та інші лісисті землі»), як видно, складається з двох підкатегорій: «лісові землі» та «інші лісисті землі». Їх юридичного визначення в українському законодавстві поки що немає, хоча вони є різними за еколого-економічним змістом і за функціональним призначенням.
3. Лісовим законодавством України визначено, що «До лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара» (ЛК, ст. 4), що не відповідає європейській Класифікації, вимогам безконфліктного сусідства з суміжними землекористувачами, а також належному формуванню стійких лісових і агроєкосистем, оскільки для повноцінної їх екосистемної саморегуляції і за нормами європейського лісівництва встановлено площу в 0,5 га.
4. Існування у ДЗК облікової підкатегорії «Інші лісовкриті площі», з поділом її на низку облікових категорій нижчого рівня, не узгоджується з європейською Класифікацією щодо землекористування, а також зазначені об'єкти («полезахисні лісові смуги», «захисні насадження», «чагарники», «не вкриті лісовою рослинністю» (!), «інші лісові землі» (!) тощо) не мають належних визначень і еколого-економічного обґрунтування їх змісту та обліку за функціональним призначенням земельних угідь землекористувачів.
5. Згадані меліоративні об'єкти («полезахисні лісові смуги», «захисні насадження», «чагарники» та ін.), які розміщуються у межах сільськогосподарських угідь і виконують властиві їм функції еколого-стабілізуючого призначення, сприяють формуванню стійких агроєкосистем і агроландшафтів, за європейською Класифікацією не включаються до облікової категорії «Лісові та інші лісисті землі», необхідно відобразити у межах відповідних сільськогосподарських угідь.

Таблиця 3

СХЕМА ВІДОБРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГО-СТАБІЛІЗУЮЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У МЕЖАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ (2011 р.)

Адміністративні утворення	Сільськогосподарські землі, тис. га				
	всього	у тому числі сільськогосподарські угіддя			
		всього	в їх межах:		
			полезахисні лісові смуги	захисні насадження	чагарники
	3	4	4-а	4-б	4-в
Україна	42893,5	41675,9	449,0	989,5	403,4
%		100	1,07	2,33	0,97

² Глобальна оцінка лесних ресурсів 2010 года. Основной отчет / <http://www.fao.org/docrep/013/i1757e/i1757e.pdf>

ПРОПОЗИЦІЇ

1. У складі НПА з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель в Україні облікову категорію «Ліси та інші лісовкриті площі» **перейменувати** на «Лісові та інші лісисті землі» як об'єкт землекористування, а також об'єкт еколого-економічних відносин між власником природних ресурсів і землекористувачами на засадах ринкової економіки, ввести дуалістичне відображення інформаційних даних обліку земельних ресурсів матричної форми на регіональному рівні.

2. Встановити чітке визначення незаперечно різних за еколого-економічним змістом складових частин облікових термінів «лісові землі», а також «інші лісисті землі» з тим, щоб у галузі землеустрою і землекористування створити сприятливі умови для впровадження ідентифікованої економічної відповідальності землекористувачів за належне використання земельних угідь і результати господарювання, у т. ч. щодо охорони ґрунтів і навколишнього середовища.

3. Внести зміни до лісового законодавства України щодо землекористування, а також мінімальної площі земельної ділянки, яка підлягає обліку у складі «лісові землі» і є відповідно для формування стійкої лісової екосистеми та придатною для здійснення заходів економічного призначення без конфліктних ситуацій з сусідніми землекористувачами.

4. Розробити пропозиції щодо визначень терміну «Інші лісовкриті площі» з належним його описом, у т. ч. щодо їх поділу на облікові категорії нижчого рівня, а також у взаємозв'язку з функціональним призначенням землекористувачів і земельних угідь, у межах яких вони існують природно чи створені штучно.

5. Передбачити в Інструкції з кількісного обліку земель відображення об'єктів еколого-стабілізуючого призначення («полезахисні лісові смуги», «захисні насадження», «чагарники» тощо), у т. ч. у відповідних графах Державного земельного кадастру України, у складі сільськогосподарських угідь, що надасть можливість кількісних вимірів і оцінок щодо захисту ґрунтів від водної і вітрової ерозії, а також формування стійких агроландшафтів в Україні.

Розуміючи складність одноразової реалізації викладених нами пропозицій, вважаємо необхідним на першому етапі реалізацію тих із них, які повністю підвладні Державному агентству земельних ресурсів України, у т. ч. щодо назви облікової категорії земельних ресурсів «**Лісові та інші лісисті землі**», опису термінів і складу відповідних підкатегорій, а також їхніх облікових категорій нижчого рівня, взаємозв'язку з функціональним призначенням земельних угідь і землекористувачів за вида-

ми економічної діяльності. Тільки за таких умов органи влади і громадськість врешті-решт зможуть отримати чітку відповідь, яка площа лісів як лісових екосистем є в Україні. Те саме стосується пошуку шляхів їх поширення і поліпшення еколого-економічних показників користування лісовими землями, доведення їх до європейського рівня за рівнем питомих обсягів вилучення деревини та порівняно з природною продуктивністю у межах едатопів за типами лісорослинних умов.

Література

1. Тимченко С. Створення Державного земельного кадастру — основа завершення Земельної реформи / С. Тимченко // Науково-виробничий журнал «Землевпорядний вісник». — 2012. — № 4. — С. 1-6.
2. Класифікація видів цільового призначення земель / Державний комітет земельних ресурсів України [електронний ресурс]. — / Режим доступу: / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>
3. Земельний фонд України станом на 1 січня 2012 року // Науково-виробничий журнал «Землевпорядний вісник». — 2012. — № 4. — С. 46.
4. Standard Classification of Land use. UNECE (Geneva) [електронний ресурс]. — / Режим доступу: / <http://www.unescap.org/stat/envstat/stwes-class-landuse.pdf>
5. Фурдичко О. І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісгосподарського виробництва / О.І. Фурдичко // Вісник НАН України. — 2012. — № 4. — С. 39-47.
6. Лісовий кодекс України. Закон України «Про внесення змін до Лісового кодексу України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV [електронний ресурс]. — / Режим доступу: / <http://www.derevo-info.com/news.php?i=950>
7. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель / Державний комітет України по земельних ресурсах. — К., 1998. — 53 с.

